MARKAZIY OSIYODA MIKROKREDITLASH: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA KO‘BNI QO‘LLAB-QUVVATLASHDAGI ROLI

Ravshan Yusupov
Guliston davlat universiteti, Tayanch doktoranti
0000-0002-7763-3645

Annotatsiya. *Mazkur maqolada 2019–2024-yillarda Markaziy Osiyoning O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston mamlakatlarida mikrokreditlash tizimining rivojlanish tendensiyalari hamda uning kichik va o‘rta biznes (KO‘B)ni moliyalashtirishdagi roli o‘rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi mikrokreditlash bozorining dinamikasini qiyosiy tahlil qilish, mamlakatlar o‘rtasidagi institutsional va moliyaviy farqlarni aniqlash hamda mikrokreditlashning tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari bilan bog‘liqligini baholashdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-statistik tahlil, dinamik tahlil va mavjud ma’lumotlar imkoniyatidan kelib chiqib, korrelatsion hamda empirik baholash usullaridan foydalanish nazarda tutiladi. Shuningdek, mikrokreditlash bozorining rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar, jumladan, kredit qiymati, garov talablari, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari va institutsional tartibga solish xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari asosida Markaziy Osiyo mamlakatlarida mikrokreditlash tizimining samaradorligini oshirish, KO‘B subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni kengaytirish va moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.*

Kalit so‘zlar: *mikrokreditlash, mikromoliya tashkilotlari, kichik va o‘rta biznes, moliyaviy inklyuzivlik, kredit resurslari, tadbirkorlikni moliyalashtirish, kredit portfeli, moliyaviy xizmatlar, Markaziy Osiyo.*

Abstract. ***T****his article examines the development trends of microcrediting in four Central Asian countries—Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan—during the period 2019–2024, with particular emphasis on its role in financing micro, small, and medium-sized enterprises (MSMEs). The main objective is to comparatively analyze the dynamics of microcredit markets, identify institutional and financial differences across the selected countries, and assess the relationship between microcrediting and business access to financial resources. The study is designed to employ comparative statistical analysis, trend analysis, and, subject to the availability of sufficient comparable data, correlation and empirical assessment methods. Particular attention is given to factors affecting access to microcredit, including borrowing costs, collateral requirements, the availability of financial services, and institutional regulatory frameworks. The research is expected to provide an evidence-based assessment of microcredit market development and its potential contribution to MSME financing. Based on the findings, practical recommendations will be developed to improve the effectiveness of microcrediting systems, expand financial support for MSMEs, and promote financial inclusion across Central Asia.*

Key words: *microcrediting, microfinance institutions, micro, small and medium-sized enterprises, financial inclusion, credit resources, business financing, loan portfolio, financial services, Central Asia.*

Аннотация. *В статье исследуются тенденции развития микрокредитования в странах Центральной Азии — Узбекистане, Казахстане, Кыргызстане и Таджикистане — в 2019–2024 годах, а также его роль в финансировании малого и среднего бизнеса (МСБ). Основная цель исследования заключается в сравнительном анализе динамики рынка микрокредитования, выявлении институциональных и финансовых различий между странами и оценке взаимосвязи микрокредитования с доступом субъектов предпринимательства к финансовым ресурсам. В исследовании предполагается применение сравнительно-статистического и динамического анализа, а также корреляционных и эмпирических методов оценки при наличии достаточных сопоставимых данных. Особое внимание уделяется таким факторам, как стоимость кредитных ресурсов, требования к обеспечению, доступность финансовых услуг и особенности институционального регулирования. На основе результатов исследования предполагается разработать научно-практические рекомендации по повышению эффективности систем микрокредитования, расширению финансовой поддержки малого и среднего бизнеса и развитию финансовой инклюзии в странах Центральной Азии.*

Ключевые слова: *микрокредитование, микрофинансовые организации, малый и средний бизнес, финансовая инклюзия, кредитные ресурсы, финансирование предпринимательства, кредитный портфель, финансовые услуги, Центральная Азия.*

Kirish.

Kichik va o‘rta biznes (KO‘B) iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish bilan bir qatorda kambag’allikni qisqartirish va tadbirkorlik faolligini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ammo ushbu sektorning barqaror rivojlanishi ko‘p jihatdan moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlariga bog‘liq. Ayniqsa, kredit tarixi cheklangan, yetarli garov ta’minotiga ega bo‘lmagan yoki bank kreditlari talablarini bajarishda qiyinchiliklarga duch keladigan kichik biznes subyektlari uchun mikrokreditlash muhim moliyalashtirish vositasi hisoblanadi. Xalqaro moliya korporatsiyasi ma’lumotlariga ko‘ra, rivojlanayotgan bozorlarda mikro, kichik va o‘rta korxonalarning moliyalashtirishga bo‘lgan ehtiyoji bilan mavjud moliyaviy resurslar o‘rtasida sezilarli tafovut saqlanib qolmoqda.[1]

Osiyo taraqqiyot bankining Asia SME Monitor hisobotlarida ham KO‘Bni rivojlantirish uchun kreditlash imkoniyatlarini kengaytirish, moliyaviy xizmatlar sifatini yaxshilash va raqamli infratuzilmani rivojlantirish muhim yo‘nalishlar sifatida ko‘rsatilgan. Mazkur masalalar Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun ham dolzarb bo‘lib, mintaqadagi moliyaviy tizimlarning institutsional xususiyatlari va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini qiyosiy o‘rganishni talab etadi.[2]

2019–2024-yillar mikrokreditlash tizimining rivojlanishini, jumladan, pandemiya davri va undan keyingi iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida tahlil qilish imkonini beradi. O‘zbekistonda nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyatining huquqiy asoslari 2022-yil 20-apreldagi O‘RQ-765-sonli Qonun bilan mustahkamlandi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining statistik ma’lumotlari mikromoliya tashkilotlari soni va kapitali dinamikasini o‘rganish imkonini

[1] https://www.ifc.org/en/insights-reports/2023/sustainable-msme-finance-reference-guide
[2] https://www.adb.org/publications/asia-sme-monitor-2022-volume-1

beradi.[3] Qozog‘istonda ham mikromoliya tashkilotlari faoliyati bo‘yicha milliy bank tomonidan muntazam statistik ma’lumotlar e’lon qilinadi.[4]

Shu bilan birga, mikrokreditlash bozorining kengayishi uning KO‘B rivojlanishiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatayotganini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Kreditlarning qiymati, muddati, garov talablari, biznes maqsadlariga yo‘naltirilishi va qarz oluvchilarning moliyaviy barqarorligi alohida baholanishi lozim.

Mazkur tadqiqotning maqsadi 2019–2024-yillarda O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikistonda mikrokreditlashning rivojlanish tendensiyalarini qiyosiy tahlil qilish hamda uning KO‘Bni moliyalashtirishdagi roli bilan bog‘liq omillarni aniqlashdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-statistik va dinamik tahlil usullari, shuningdek, ma’lumotlar imkon bergan taqdirda korrelatsion va empirik baholash usullaridan foydalanish nazarda tutiladi.

Adabiyotlar tahlili.

Mikrokreditlash va uning kichik va o‘rta biznes (KO‘B) rivojlanishiga ta’siri xalqaro iqtisodiy adabiyotlarda moliyaviy inklyuzivlik, kredit cheklovlari va tadbirkorlik faoliyati bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganilgan. Ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar mikrokreditlashning moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishini e’tirof etish bilan birga, uning iqtisodiy samaradorligi kredit shartlari, qarz oluvchilarning xususiyatlari va institutsional muhitga bog‘liqligini ham ko‘rsatadi.

Banerjee, Karlan va Zinman (2015) oltita randomizatsiyalangan baholash natijalarini umumlashtirib, mikrokreditdan foydalanishning iqtisodiy ta’siri ko‘pincha ijobiy, biroq kutilgan darajada tub o‘zgarishlarni ta’minlamasligini aniqlagan. Mualliflar natijalar mamlakat, qarz oluvchi va kreditlash modeli xususiyatlariga qarab farqlanishini ta’kidlaydilar.[5]

Banerjee va hammualliflarining Hindistonda o‘tkazgan tadqiqotida esa mikrokreditdan foydalanish imkoniyatining kengayishi avvaldan faoliyat yuritayotgan kichik bizneslarning investitsiyalari va foydasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan, biroq uy xo‘jaliklari iste’molida sezilarli o‘zgarish kuzatilmagan.[6]

KO‘Bni moliyalashtirishga bag‘ishlangan kengroq tadqiqotlar ham muhim xulosalarni taqdim etadi. Kersten va hammualliflar (2017) tomonidan amalga oshirilgan tizimli adabiyotlar tahlili kichik biznesni moliyalashtirish dasturlari investitsiyalar, korxona faoliyati va bandlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini aniqlagan. Shu bilan birga, korxonalar rentabelligi va ish haqi bo‘yicha umumlashtirilgan natijalar bir xil emas. Ushbu xulosa mikrokreditlashning samaradorligini faqat kredit portfelining o‘sishi orqali emas, balki biznes faoliyatidagi o‘zgarishlar bilan ham baholash zarurligini ko‘rsatadi.[7]

Markaziy Osiyo kontekstida Jahon bankining moliyaviy inklyuzivlik va tadbirkorlikni moliyalashtirishga oid tahlillari kichik biznesning kredit olish imkoniyatlarini kengaytirish masalasiga alohida e’tibor qaratadi. Xususan, O‘zbekistonda kichik korxonalarning

[3] https://www.lex.uz/uz/acts/-5972411?ONDATE=21.04.2022+00
[4] https://nationalbank.kz/en/news/svedeniya-o-mikrofinansovyh-organizaciyah/rubrics/2270
[5] https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/app.20140287
[6] https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/app.20130533
[7] https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X17301298

moliyalashtirishga bo‘lgan ehtiyoji, garov ta’minoti va kredit tarixiga oid cheklovlar ushbu yo‘nalishdagi muhim institutsional muammolar sifatida namoyon bo‘ladi.[8]

O‘zbekiston bo‘yicha Alimukhamedovaning (2026) tadqiqoti mikromoliya sektorining yopilishi oqibatlarini empirik baholab, bunday institutsional o‘zgarishlarning ta’siri qarz oluvchilarning iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatlariga qarab farqlanishini ko‘rsatadi. Mazkur ish mikromoliya institutlarining mavjudligi va ulardan foydalanish imkoniyatlari tadbirkorlik faoliyati uchun ahamiyatli ekanini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.[9]

Yuqoridagi ilmiy qarashlar uchta muhim xulosani shakllantiradi. Birinchidan, mikrokreditlash moliyaviy cheklovlarni yumshatishi mumkin, lekin uning ta’siri barcha qarz oluvchilar uchun bir xil emas. Ikkinchidan, KO‘Bni moliyalashtirish samaradorligini kredit hajmi bilan bir qatorda investitsiya, bandlik va korxona faoliyati ko‘rsatkichlari orqali baholash lozim. Uchinchidan, mamlakatning institutsional muhiti va kreditlash shartlari mikrokreditlash imkoniyatlaridan foydalanishga ta’sir qiluvchi muhim omillardir.

Mazkur maqolaning tadqiqot yo‘nalishi ushbu xulosalarni Markaziy Osiyoning to‘rtta mamlakati misolida 2019–2024-yillar uchun qiyosiy o‘rganishdan iborat. Bunda Osiyo taraqqiyot bankining Asia SME Monitor ma’lumotlari mamlakatlar kesimidagi KO‘B ko‘rsatkichlarini taqqoslash uchun foydali manba hisoblanadi.[10] Tadqiqotning o‘ziga xos jihati mikrokreditlash bozorining dinamikasini KO‘B rivojlanishi ko‘rsatkichlari bilan birgalikda tahlil qilish va mavjud ma’lumotlar imkon bergan darajada ularning statistik bog‘liqligini baholashdan iborat bo‘ladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqot 2019–2024-yillarda Markaziy Osiyoning O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston mamlakatlarida mikrokreditlashning rivojlanish tendensiyalarini hamda uning kichik va o‘rta biznes (KO‘B)ni moliyalashtirishdagi rolini baholashga qaratilgan. Tadqiqotda qiyosiy-statistik, dinamik va korrelatsion tahlil usullarini birlashtiruvchi miqdoriy yondashuv qo‘llaniladi. Ushbu metodologiya mikrokreditlash bozorining rivojlanishini tavsiflash, mamlakatlararo farqlarni aniqlash va mikrokreditlash ko‘rsatkichlari bilan KO‘B faoliyati o‘rtasidagi statistik bog‘liqlikni o‘rganish imkonini beradi.

Tadqiqotning empirik bazasi milliy va xalqaro rasmiy statistik manbalardan shakllantiriladi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Qozog‘iston Milliy banki, Qirg‘iziston Milliy banki va Tojikiston Milliy bankining statistik ma’lumotlaridan foydalaniladi.[11] Xalqaro ma’lumotlar manbalari sifatida Xalqaro valyuta jamg‘armasining Financial Access Survey (FAS) bazasi va Osiyo taraqqiyot bankining Asia Small and Medium-Sized Enterprise Monitor hisobotlari tanlanadi. IMF FAS moliyaviy xizmatlardan foydalanish va ulardan foydalanish intensivligi bo‘yicha yillik statistikani, jumladan, ayrim ko‘rsatkichlarni moliyaviy xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar va mijozlar toifalari kesimida taqdim etadi.[12]

[8] https://blogs.worldbank.org/en/europeandcentralasia/how-financial-inclusion-in-central-asia-drives-opportunity-and-j
[9] https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ecot.12452
[10] https://data.adb.org/dataset/2025-asia-small-and-medium-sized-enterprise-monitor?__cf_chl_rt_tk=xkRYnYT_DcgqZIaX7oJyUEbBu3mkRiYG_LJpbtfY4Wo-1791614465-1.0.1.1-hsihbnUi2Gi6dRu1UaNMKqSxZHU.vlJ6aSDq2JB1ZQA
[11] https://cbu.uz/en/statistics/credit/3914950/
[12] https://data.imf.org/Datasets/FAS

Tahlilda mikrokredit portfeli, mikromoliya tashkilotlari soni, qarz oluvchilar soni, KO‘B korxonalari soni, bandlik va mavjud bo‘lgan boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rganiladi. Ko‘rsatkichlarni tanlashda ularning mazmuni, o‘lchov birliklari va mamlakatlararo taqqoslanuvchanligi asosiy mezon sifatida olinadi.

Birinchi bosqichda mikrokreditlash bozorining o‘sish sur’atlari dinamik tahlil yordamida aniqlanadi. Kredit portfelining yillik o‘sishi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$\mathbf{G_t = [(V_t - V_{t-1}) / V_{t-1}] \times 100\%}$$

Bu yerda G_t — portfelning yillik o‘sish sur’ati, V_t — joriy yil mikrokredit portfeli, V_{t-1} — oldingi yil portfeli.

Ikkinchi bosqichda mamlakatlararo qiyosiy tahlil amalga oshiriladi. Kredit portfeli hajmi nominal qiymatda, shuningdek, ma’lumotlar mavjud bo‘lganda YAIMga nisbatan yoki aholi jon boshiga hisoblangan ko‘rsatkichlar orqali baholanadi. Inflyatsiya va valyuta kurslari ta’siri ham hisobga olinadi.

Uchinchi bosqichda mikrokreditlash bilan KO‘B rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik korrelatsion tahlil orqali tekshiriladi. KO‘Bning natijaviy ko‘rsatkichlari va kreditlash indikatorlari bo‘yicha taqqoslanadigan ma’lumotlar mavjud bo‘lsa, quyidagi empirik model qo‘llanishi mumkin:

$$\mathbf{Y_{it} = \alpha + \beta M_{it} + \gamma X_{it} + \varepsilon_{it}}$$

Bu yerda Y_{it} — KO‘B rivojlanishini ifodalovchi ko‘rsatkich; M_{it} — mikrokreditlash indikatori; X_{it} — YAIM o‘sishi va inflyatsiya kabi nazorat o‘zgaruvchilari; ε_{it} — tasodifiy xatolik. β koeffitsiyenti mikrokreditlash va KO‘B ko‘rsatkichi o‘rtasidagi shartli statistik bog‘liqlikni ifodalaydi, biroq o‘z-o‘zidan sababiy ta’sirni isbotlamaydi.

Jahon bankining Enterprise Surveys ma’lumotlaridan korxonalarning kredit olish imkoniyatlari va moliyalashtirish cheklovlarini qo‘shimcha o‘rganish uchun foydalanish mumkin. Ushbu so‘rovlar davriyligi yillik bo‘lmagani sababli ular asosiy yillik panelni avtomatik ravishda to‘ldiruvchi manba sifatida qaralmaydi.[13]

Tadqiqotda ma’lumotlarning to‘liqligi va taqqoslanuvchanligi tekshiriladi. Umumiy mikromoliya portfeli KO‘Bga ajratilgan kreditlar hajmi bilan tenglashtirilmaydi. To‘rtta mamlakat va olti yillik davr bo‘yicha maksimal 24 ta mamlakat-yil kuzatuvi hosil bo‘lishi mumkinligi sababli, murakkab regressiya modellari cheklangan statistik imkoniyatlarga ega. Shu bois empirik baholash faqat ma’lumotlar yetarliligi tasdiqlanganda amalga oshiriladi, natijalar esa ehtiyotkorlik bilan talqin qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, tanlangan metodologiya mikrokreditlashning rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, mamlakatlararo farqlarni baholash va uning KO‘B rivojlanishi bilan bog‘liqligini o‘rganish uchun asos yaratadi. Yakuniy empirik tahlilning ko‘lami rasmiy ma’lumotlarning mavjudligi va sifatiga bog‘liq bo‘ladi.

Tahlil va natijalar.

2019–2024-yillarda Markaziy Osiyoda mikrokreditlash bozorining rivojlanishi moliyaviy xizmatlar qamrovining kengayishi, nobank kredit tashkilotlari faoliyatining faollashuvi va tadbirkorlik subyektlarining moliyalashtirish manbalariga bo‘lgan ehtiyojini o‘rganish uchun muhim davr hisoblanadi. Ushbu bo‘limda O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston misolida mikrokreditlashning rivojlanish dinamikasi, institutsional xususiyatlari, KO‘Bni moliyalashtirishdagi roli va moliyaviy barqarorlik bilan bog‘liq masalalar tahlil qilinadi.

[13] https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0037947/enterprise-surveys

Tahlilda milliy markaziy banklarning rasmiy statistikasi va hisobotlaridan foydalaniladi. Mamlakatlar bo‘yicha ko‘rsatkichlar bir xil ta’rifda shakllantirilmaganligi sababli, kredit portfeli, aktivlar va yil davomida ajratilgan kreditlar hajmi alohida indikatorlar sifatida ko‘rib chiqiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlariga ko‘ra, mikromoliya tashkilotlarining kreditlar va mikrolizing operatsiyalari bo‘yicha sof qoldig‘i 2019-yil 1-dekabr holatida 601,6 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yil 1-dekabrga kelib 7 113,9 mlrd so‘mga yetgan.[14]

1-jadval. O‘zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining sof kredit qoldig‘i dinamikasi

Sana	Sof kredit qoldig‘i, mlrd so‘m	Yillik o‘sish, %
01.12.2019	601,6	—
01.12.2020	706,5	17,4
01.12.2021	1 073,9	52,0
01.12.2022	1 705,6	58,8
01.12.2023	3 737,9	119,2
01.12.2024	7 113,9	90,3

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.[15]

1-rasm. O‘zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining sof kredit qoldig‘i (2019–2024-yillar)

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Qiymatlar tegishli yilning 1-dekabr holatiga[16].

Jadvaldan ko‘rinadiki, 2019–2024-yillarda mikromoliya tashkilotlarining sof kredit qoldig‘i qariyb 11,8 baravar oshgan. O‘sish sur’ati 2023-yilda 119,2 foizga yetgan, 2024-yilda esa 90,3 foizni tashkil etgan. Ushbu tendensiya mikromoliya sektorining kredit operatsiyalari hajmi tez kengayganini ko‘rsatadi. Biroq ko‘rsatkich nominal qiymatda ifodalanganligi sababli, uning o‘sishini real kredit

[14] https://cbu.uz/en/statistics/credit/2060576/
[15] https://cbu.uz/uz/statistics/credit/
[16] https://cbu.uz/en/statistics/credit/426510/

imkoniyatlarining aynan shu darajada kengayishi yoki KO‘B rivojlanishining bevosita natijasi sifatida talqin qilib bo‘lmaydi. Buning uchun inflyatsiya, qarz oluvchilar soni va kreditlarning maqsadli yo‘naltirilishi ham hisobga olinishi kerak.

Qozog‘iston Milliy bankining “Financial Stability Report 2024” hisobotiga ko‘ra, mamlakatda mikromoliya faoliyati bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlarning jami mikroqarzlar portfeli 2024-yilda 16,8 foizga o‘sib, 2 467,8 mlrd tengega yetgan. Mazkur ko‘rsatkich mikromoliya tashkilotlari, kredit shirkatlari va lombardlar portfelini qamrab oladi.[17]

2-jadval. Qozog‘istonda mikroqarzlar portfelining institutsional tarkibi, 2024-yil

Tashkilot turi	Portfel, mlrd tenge	2024-yildagi o‘sish, %
Mikromoliya tashkilotlari	1 345,2	21,5
Kredit shirkatlari	858,1	7,3
Lombardlar	264,5	28,6
Jami mikroqarzlar portfeli	2 467,8	16,8

Manba: Qozog‘iston Milliy banki, Financial Stability Report 2024.[18]

2-rasm. Qozog‘istonda mikroqarzlar portfelining tashkilotlar bo‘yicha taqsimlanishi

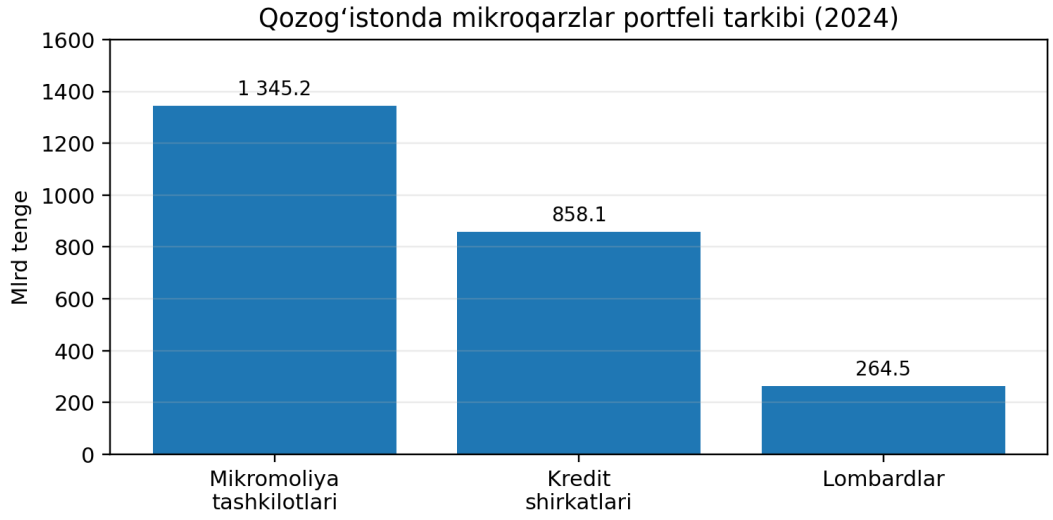

Manba: Qozog‘iston Milliy banki, Financial Stability Report 2024.[19]

Natijalar Qozog‘istonda mikromoliya tashkilotlari mikroqarzlar bozorining eng katta qismini tashkil etishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, lombardlar portfelining yuqori o‘sish sur’ati nobank kreditlash bozorining turli institutsional shakllar orqali kengayayotganini anglatadi. Biroq ushbu tashkilotlarning mijozlari va kredit maqsadlari turlicha bo‘lishi mumkinligi sababli, umumiy mikroqarzlar portfelini KO‘Bga ajratilgan kreditlar hajmi bilan tenglashtirib bo‘lmaydi.

Qirg‘iziston Respublikasida 2020–2024-yillarda mikromoliya tashkilotlari soni 134 tadan 108 tagacha kamaygan. Shu bilan birga, nobank moliya-kredit tashkilotlarining umumiy aktivlari va

[17] https://nationalbank.kz/file/download/114475
[18] https://nationalbank.kz/file/download/114475
[19] https://nationalbank.kz/file/download/114475

kredit portfeli kengaygan. Milliy bankning 2024-yilgi hisobotiga ko‘ra, nobank moliya-kredit tashkilotlarining kredit portfeli 2024-yil oxirida 48,9 mlrd somni tashkil etib, 27,2 foizga oshgan; qarz oluvchilar soni esa 581 612 nafarga yetib, 15,5 foizga ko‘paygan.[20]

3-jadval. Qirg‘izistonda mikromoliya tashkilotlari sonining dinamikasi

Yil	Mikromoliya tashkilotlari soni
2020	134
2021	133
2022	130
2023	121
2024	108

Manba: Qirg‘iziston Respublikasi Milliy banki, Financial Sector Stability Report 2024.[21]

3-rasm. Qirg‘izistonda mikromoliya tashkilotlari sonining o‘zgarishi

Manba: Qirg‘iziston Respublikasi Milliy banki.[22]

Mikromoliya tashkilotlari sonining qisqarishi bilan bir vaqtda kredit portfelining o‘sishi bozor konsolidatsiyasi yoki mavjud tashkilotlar faoliyatining kengayishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Biroq mazkur xulosani qat’iy tasdiqlash uchun tashkilotlarning birlashishi, litsenziyalar bekor qilinishi va bozorga yangi ishtirokchilar kirishi bo‘yicha alohida ma’lumotlar talab etiladi.

Tojikistonda 2024-yilda ajratilgan mikrokreditlar hajmi 17,8 mlrd somoniga yetib, oldingi yilga nisbatan 31,3 foiz oshgan. Shu yili barcha kredit moliya tashkilotlari tomonidan ajratilgan kreditlar hajmi 24,6 mlrd somonini tashkil etgan. Milliy valyutadagi kreditlar bo‘yicha o‘rtacha tortilgan foiz stavkasi 22,1 foizni tashkil qilgan.[23] Mazkur ko‘rsatkichlar mikrokreditlash oqimi

[20] https://www.nbkr.kg/DOC/29082025/000000000065463.pdf
[21] https://www.nbkr.kg/DOC/29082025/000000000065463.pdf
[22] https://www.nbkr.kg/DOC/29082025/000000000065463.pdf
[23] https://nbt.tj/en/news/568091/

kengayganini ko‘rsatadi, ammo umumiy kreditlar bo‘yicha stavkani aynan mikrokredit stavkasi sifatida talqin qilish to‘g‘ri emas.

4-jadval. To‘rtta mamlakatda mikrokreditlash bozorining tanlangan ko‘rsatkichlari, 2024-yil

Mamlakat	Asosiy ko‘rsatkich	2024-yil qiymati	Izoh
O‘zbekiston	Mikromoliya tashkilotlarining sof kreditlar va mikrolizing qoldig‘i	7 113,9 mlrd so‘m	1-dekabr holatiga
Qozog‘iston	Keng qamrovli mikroqarzlar portfeli	2 467,8 mlrd tenge	Mikromoliya tashkilotlari, kredit shirkatlari va lombardlar
Qirg‘iziston	Nobank moliya-kredit tashkilotlari kredit portfeli	48,9 mlrd som	Kengroq institutsional qamrov
Tojikiston	Yil davomida ajratilgan mikrokreditlar	17,8 mlrd somoni	Kredit oqimi, portfel qoldig‘i emas

Manbalar: tegishli mamlakatlarning markaziy banklari. Valyutalar va indikatorlarning qamrovi farq qilgani sababli, jadval mamlakatlarni miqdor bo‘yicha reytinglash uchun ishlatilmaydi.

Ushbu taqqoslash mintaqada mikrokreditlashning yagona institutsional modeli mavjud emasligini ko‘rsatadi. Qozog‘iston statistikasida lombardlar va kredit shirkatlari ham mikroqarzlar bozorining tarkibiga kiritiladi; Tojikistonda esa mikrokredit depozit tashkilotlari, mikrokredit tashkilotlari va mikrokredit fondlari alohida tasniflanadi. O‘zbekiston va Qirg‘izistonda ham rasmiy hisobotlarning qamrovi va ko‘rsatkichlarni hisoblash usullari farq qiladi. Shu sababli mintaqaviy tahlilda nominal hajmlardan tashqari kreditlar/YAIM nisbati, qarz oluvchilar qamrovi va aynan biznesga yo‘naltirilgan kreditlar ulushidan foydalanish maqsadga muvofiq.

Mikrokreditlashning iqtisodiy ahamiyatini baholashda kredit portfelining o‘sishi bilan birga, mablag‘larning qaysi tarmoqlarga yo‘naltirilayotgani ham muhimdir. Qirg‘iziston Milliy banki ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda nobank moliya-kredit tashkilotlari kredit portfelining 41,2 foizi iste’mol kreditlariga, 19,4 foizi qishloq xo‘jaligiga va 10,8 foizi savdo hamda tijorat operatsiyalariga to‘g‘ri kelgan.[24]

4-rasm. Qirg‘izistonda nobank kreditlash portfelining tanlangan yo‘nalishlar bo‘yicha tarkibi

[24] https://www.nbkr.kg/DOC/29082025/000000000065463.pdf

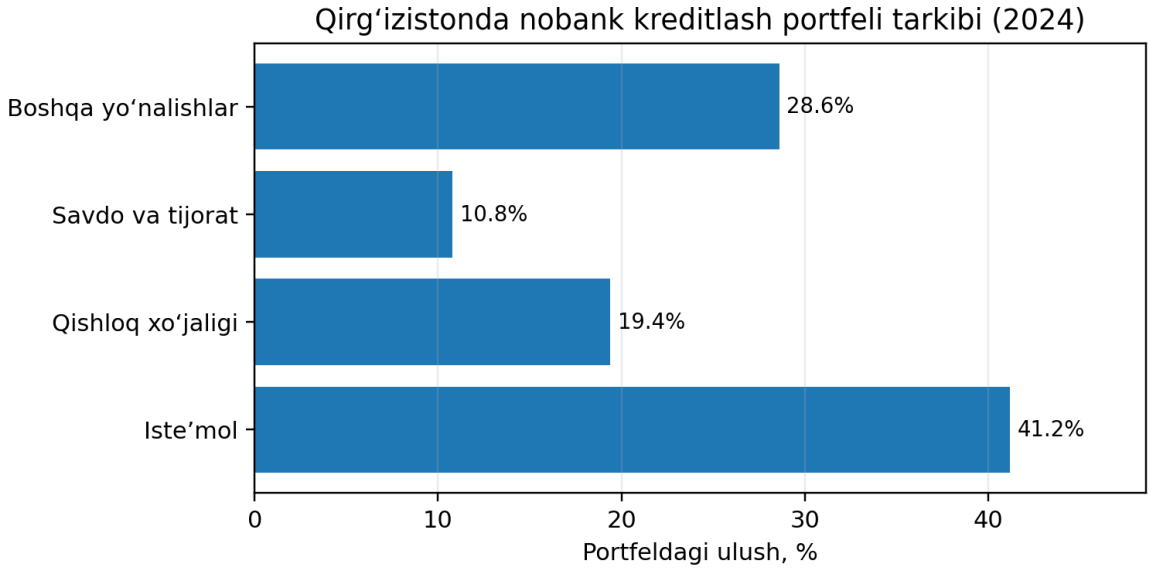

Manba: Qirg‘iziston Respublikasi Milliy banki, 2024-yilgi hisobot. “Boshqa yo‘nalishlar” ulushi 100 foizdan keltirilgan uchta yo‘nalish ulushi ayirilgan holda hisoblangan.

Qishloq xo‘jaligi va savdo yo‘nalishlarining portfeldagi ulushi mikrokreditlashning tadbirkorlikni moliyalashtirishdagi potensial ahamiyatini ko‘rsatadi. Ayniqsa, mavsumiy aylanma mablag‘larga ehtiyoji mavjud qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilari va kichik savdo subyektlari uchun mikrokreditlar muhim moliyaviy manba bo‘lishi mumkin. Biroq iste’mol kreditlarining katta ulushi umumiy kredit portfelini KO‘B moliyalashtirishining to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatkichi sifatida qo‘llash imkoniyatini cheklaydi.

Qozog‘iston tajribasi ham ushbu masalaning dolzarbligini tasdiqlaydi. Milliy bank hisobotida 2024-yilda mikromoliya faoliyati bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar portfelining 73,4 foizini jismoniy shaxslarga berilgan kreditlar tashkil etgani, bunda yakka tartibdagi tadbirkorlarga ajratilgan ayrim kreditlar ham ushbu guruhga kiritilgani qayd etilgan. Shu bilan birga, yuridik shaxslarga berilgan mikroqarzlar portfeli deyarli o‘zgarmagan.[25]

Bu natija mikrokreditlashning KO‘Bga ta’sirini o‘rganishda qarz oluvchining huquqiy maqomi va kredit maqsadini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning ayrimlari tadbirkorlik maqsadlariga xizmat qilishi mumkin, biroq ularning hammasini biznes moliyalashtirishi sifatida tasniflash mumkin emas.

Mikrokreditlash bozorining kengayishi kredit portfeli sifatini nazorat qilish, qarz oluvchilarning to‘lov qobiliyatini baholash va institutsional konsentratsiya xavfini boshqarish zaruratini oshiradi. O‘zbekiston Markaziy banki ma’lumotlariga ko‘ra, mikromoliya tashkilotlarining kredit portfelida muammoli kreditlar ulushi 2024-yil boshidagi 2,1 foizdan 1-dekabr holatida 2,5 foizga ko‘tarilgan. Shu sanada kredit portfelining umumiy hajmi 7 354,0 mlrd so‘mni tashkil etgan.[26]

Qozog‘istonda 2024-yil oxirida beshta eng yirik mikromoliya tashkiloti jami mikromoliya tashkilotlari portfelining 63,4 foizini egallagan. Milliy bank hisobotida mikromoliya segmentida kredit portfeli sifati biroz yomonlashgani ham qayd etilgan.[27] Qirg‘izistonda nobank moliya-kredit

[25] https://nationalbank.kz/file/download/114475
[26] https://cbu.uz/en/statistics/credit/426510/
[27] https://nationalbank.kz/file/download/114475

tashkilotlari portfelidagi muammoli kreditlar ulushi 2024-yil oxirida 4,3 foizni tashkil etgan, ularning nominal hajmi esa yil davomida 57,4 foizga oshgan.[28] Tojikistonda milliy valyutadagi kreditlar bo‘yicha o‘rtacha tortilgan foiz stavkasi 22,1 foizni tashkil etgani kredit qiymatini tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.[29]

5-jadval. Mikrokreditlash bozoridagi muhim xatarlar

Mamlakat	Kuzatilgan holat	Asosiy iqtisodiy mazmuni
O‘zbekiston	Muammoli kreditlar ulushi 2,1 foizdan 2,5 foizga oshgan	Portfel kengayishi bilan birga kredit sifati monitoringi muhim
Qozog‘iston	Eng yirik 5 tashkilot portfelning 63,4 foizini egallagan	Bozor konsentratsiyasi yuqori
Qirg‘iziston	Muammoli kreditlar ulushi 4,3%; nominal hajmi 57,4% oshgan	Kredit xavfini muntazam nazorat qilish talab etiladi
Tojikiston	Milliy valyutadagi kreditlar bo‘yicha o‘rtacha tortilgan stavka 22,1%	Kredit qiymati tadbirkorlik uchun muhim cheklov bo‘lishi mumkin

Manbalar: mamlakatlarning markaziy banklari. Ko‘rsatkichlar turli qamrov va hisoblash metodlariga ega; ular bevosita reyting sifatida talqin qilinmaydi.

Natijalar mikrokreditlash samaradorligini faqat kredit portfelining o‘sishi orqali baholash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Portfel sifati, bozor konsentratsiyasi, kredit qiymati va qarz oluvchilarning moliyaviy barqarorligi ham birgalikda hisobga olinishi kerak. KO‘B uchun kreditlash imkoniyatlarini kengaytirish mas’uliyatli kreditlash, risklarni boshqarish va biznes faoliyatiga mos kredit mahsulotlarini rivojlantirish bilan uyg‘unlashishi lozim.

O‘rganilgan rasmiy ma’lumotlar Markaziy Osiyoning to‘rtta mamlakatida mikrokreditlash bozori muhim miqyosga ega ekanini va uning rivojlanish tendensiyalari mamlakatlarning institutsional xususiyatlariga qarab farqlanishini ko‘rsatadi. O‘zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining sof kredit qoldig‘i 2019–2024-yillarda qariyb 11,8 baravar oshgan. Qozog‘istonda 2024-yilgi mikroqarzlar portfelining o‘sishi 16,8 foizni tashkil etgan. Qirg‘izistonda nobank moliya-kredit tashkilotlari kredit portfelining o‘sishi qarz oluvchilar qamrovining kengayishi bilan birga kuzatilgan. Tojikistonda esa ajratilgan mikrokreditlar hajmi 2024-yilda 17,8 mlrd somoniga yetgan.

Ushbu natijalardan kelib chiqib, uchta asosiy xulosani ajratish mumkin. Birinchidan, mikrokreditlash mintaqada tadbirkorlik subyektlari va boshqa qarz oluvchilar uchun muhim moliyaviy vosita bo‘lib qolmoqda. Ikkinchidan, mikromoliya tashkilotlari portfelining o‘sishi biznesni moliyalashtirishning bevosita kengayganini avtomatik ravishda anglatmaydi, chunki iste’mol kreditlari ham ko‘plab mamlakatlarda salmoqli ulushga ega. Uchinchidan, kredit qiymati, portfel sifati va bozor konsentratsiyasi mikrokreditlashning uzoq muddatli samaradorligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu sababli mikrokreditlashni KO‘B rivojlanishining samarali vositasiga aylantirish uchun biznes maqsadidagi kreditlar ulushini kengaytirish, kredit shartlarini tadbirkorlarning pul oqimlariga

[28] https://www.nbkr.kg/DOC/29082025/000000000065463.pdf
[29] https://nbt.tj/en/news/568091/

moslashtirish va moliyaviy xavflarni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiq. Ushbu takliflarning ustuvorligi mamlakatlar bo‘yicha kredit olgan korxonalar soni, biznes kreditlari hajmi va KO‘B natijalariga oid taqqoslanadigan ma’lumotlar bilan qo‘shimcha tekshirilishi lozim.

Xulosa va takliflar.

Mazkur tadqiqotda 2019–2024-yillarda Markaziy Osiyoning O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston mamlakatlarida mikrokreditlash bozorining rivojlanish tendensiyalari, institutsional xususiyatlari hamda kichik va o‘rta biznesni (KO‘B) moliyalashtirishdagi o‘rni rasmiy statistik ma’lumotlar asosida qiyosiy tahlil qilindi. Olingan natijalar mikrokreditlash mintaqada moliyaviy xizmatlar ko‘lamini kengaytirayotganini ko‘rsatsa-da, uning tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashdagi haqiqiy samarasi kredit portfelining umumiy o‘sishidan tashqari, mablag‘larning maqsadli yo‘naltirilishi, kredit qiymati, qarz oluvchilarning moliyaviy holati va portfel sifati bilan ham belgilanishini ko‘rsatadi.

Asosiy xulosalar

1. Mikrokreditlash bozori tez sur’atlarda kengaymoqda. O‘zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining kreditlar va mikrolizing operatsiyalari bo‘yicha sof qoldig‘i 2019-yil 1-dekabrdagi 601,6 mlrd so‘mdan 2024-yil 1-dekabrda 7 113,9 mlrd so‘mga yetgan, ya’ni qariyb 11,8 baravar oshgan. Qozog‘istonda 2024-yilda mikromoliya tashkilotlari, kredit shirkatlari va lombardlarni qamrab olgan mikroqarzlar portfeli 16,8 foizga o‘sib, 2 467,8 mlrd tengeni tashkil etgan. Tojikistonda yil davomida ajratilgan mikrokreditlar hajmi 17,8 mlrd somoniga yetib, 31,3 foizga ko‘paygan. Bu ko‘rsatkichlar mintaqada mikrokreditlash iqtisodiy faollik bilan bog‘liq talabga javob berayotgan muhim moliyaviy segment ekanini ko‘rsatadi. Biroq O‘zbekistondagi portfel qoldig‘i, Qozog‘istondagi tashkilotlar kesimidagi portfel va Tojikistondagi bir yil ichida ajratilgan kreditlar oqimi turli mazmundagi indikatorlardir; shu sababli ularni to‘g‘ridan-to‘g‘ri taqqoslash yoki mamlakatlarni mutlaq hajm bo‘yicha reytinglash metodologik jihatdan to‘g‘ri emas.

2. Mintaqada yagona mikromoliya modeli mavjud emas. Mikromoliya faoliyati bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlarning tarkibi va hisobot ko‘rsatkichlari mamlakatlar bo‘yicha farqlanadi. Qozog‘iston ko‘rsatkichlariga kredit shirkatlari va lombardlar ham kiritilgan; Tojikistonda mikrokredit depozit tashkilotlari, mikrokredit tashkilotlari va mikrokredit fondlari alohida tasniflanadi. Qirg‘izistonda esa nobank moliya-kredit tashkilotlari bo‘yicha umumiy ko‘rsatkichlar kengroq institutsional qamrovni aks ettiradi. Demak, mintaqaviy siyosat va ilmiy tahlil uchun faqat umumiy portfel hajmlarini emas, balki institutlar tarkibi, faol qarz oluvchilar soni, kredit maqsadi, biznes mijozlari ulushi hamda kreditlar sifati kabi taqqoslanadigan indikatorlarni birgalikda ko‘rib chiqish lozim.

3. Kredit portfelining o‘sishi KO‘B moliyalashtirishi kengayganini avtomatik ravishda anglatmaydi. Qirg‘izistonda 2024-yilda nobank moliya-kredit tashkilotlari kredit portfeli 48,9 mlrd somga yetib, 27,2 foizga oshgan, qarz oluvchilar soni esa 581 612 nafarga yetib, 15,5 foizga ko‘paygan. Shu bilan birga, kredit portfelining 41,2 foizi iste’mol kreditlariga, 19,4 foizi qishloq xo‘jaligiga va 10,8 foizi savdo hamda tijorat operatsiyalariga to‘g‘ri kelgan. Qozog‘istonda ham mikromoliya tashkilotlari kredit portfelida jismoniy shaxslarga berilgan kreditlar katta ulushga ega; ayrim yakka tartibdagi tadbirkorlar kreditlari ham shu guruhga kiritiladi. Shunday ekan, umumiy mikrokreditlash hajmini KO‘Bga ajratilgan mablag‘larning aniq o‘lchovi sifatida qabul qilish mumkin emas. Biznesga ta’sirni aniqlash uchun kreditning maqsadi va qarz oluvchining tadbirkorlik maqomi bo‘yicha ajratilgan ma’lumotlar talab etiladi.

4. Bozor qamrovi kengayishi bilan institutsional o‘zgarishlar birga kechmoqda. Qirg‘izistonda mikromoliya tashkilotlari soni 2020-yildagi 134 tadan 2024-yilda 108 taga kamaygan, biroq ayni davr oxirida nobank moliya-kredit tashkilotlari kredit portfeli kengaygan. Bu holat mavjud tashkilotlar faoliyatining kengayishi yoki bozor konsolidatsiyasi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, ammo tashkilotlar sonining o‘zgarishi sabablarini aniqlash uchun litsenziyalar, bozorga kirish va chiqish hamda birlashishlar bo‘yicha qo‘shimcha ma’lumotlar zarur. Shu bois tashkilotlar sonini yakka holda bozorning sog‘lomligi yoki raqobat darajasi mezoni sifatida ishlatish yetarli emas.

5. Kredit sifati va konsentratsiya xatarlari alohida nazoratni talab qiladi. O‘zbekistonda mikromoliya tashkilotlari kredit portfelidagi muammoli kreditlar ulushi 2024-yil boshidagi 2,1 foizdan 1-dekabr holatida 2,5 foizga ko‘tarilgan. Qirg‘izistonda nobank moliya-kredit tashkilotlari portfelidagi muammoli kreditlar ulushi 2024-yil oxirida 4,3 foizni tashkil etib, ularning nominal hajmi yil davomida oshgan. Qozog‘istonda beshta eng yirik mikromoliya tashkiloti portfelning 63,4 foizini egallagan. Ushbu qiymatlar turli metodologiyalar asosida shakllanganligi sababli ularni bevosita reyting sifatida talqin qilib bo‘lmaydi. Shunga qaramay, ular portfel sifati, yirik qarz oluvchilar va tashkilotlar konsentratsiyasi, likvidlik va qarzdorlikning ortib ketishi kabi xavflarni muntazam kuzatish zarurligini ko‘rsatadi.

6. Kredit qiymati mikrokreditning iqtisodiy samaradorligiga ta’sir qiluvchi muhim omildir. Tojikistonda 2024-yil uchun milliy valyutadagi kreditlar bo‘yicha o‘rtacha tortilgan foiz stavkasi 22,1 foizni tashkil etgan. Bu umumiy kreditlar bo‘yicha ko‘rsatkich bo‘lib, uni mikrokreditlarning aniq stavkasi deb talqin etish mumkin emas. Biroq u kredit qiymati masalasini ko‘rib chiqishda foiz stavkasidan tashqari komissiyalar, sug‘urta xarajatlari, majburiy qo‘shimcha to‘lovlar, kredit muddati va to‘lov jadvalini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, marjasi past va pul oqimi mavsumiy bo‘lgan kichik korxonalar uchun kredit shartlarining tushunarli va biznes sikliga mos bo‘lishi muhim.

7. Mikrokreditlashning KO‘Bga ta’sirini natijalar bilan baholash zarur. Mikrokreditning iqtisodiy qiymati ajratilgan mablag‘ hajmi bilan cheklanmaydi. Muhim natijalar qatoriga korxonaning ish boshlashi yoki faoliyatini davom ettirishi, aylanma mablag‘lar ta’minoti, ishlab chiqarish hajmi, tushum va mehnat unumdorligining o‘zgarishi, ish o‘rinlarining saqlanishi yoki yaratilishi hamda rasmiy moliyaviy xizmatlarga kirishning yaxshilanishi kiradi. Mavjud qiyosiy statistika mikrokreditlash bozori kengayayotganini tavsiflaydi, ammo ushbu maqoladagi ko‘rsatkichlarning o‘zi kreditlash KO‘B o‘sishiga sabab bo‘lganini isbotlamaydi. Bunday sababiy ta’sirni aniqlash uchun korxona darajasidagi ma’lumotlar, nazorat guruhlari yoki yanada keng va taqqoslanadigan panel ma’lumotlari talab etiladi.

Amaliy takliflar

1. Mikrokreditlash statistikasi uchun mintaqaviy taqqoslash mezonlarini ishlab chiqish. Markaziy banklar va tegishli nazorat organlariga mikromoliya tashkilotlari, kredit shirkatlari, lombardlar va boshqa nobank kreditorlar bo‘yicha minimal umumiy indikatorlar to‘plamini shakllantirish tavsiya etiladi. To‘plamda kredit portfeli qoldig‘i va yangi ajratilgan kreditlar oqimi alohida berilishi, qarz oluvchilar soni, biznes maqsadidagi kreditlar ulushi, o‘rtacha kredit hajmi, samarali yillik kredit qiymati, kechiktirilgan kreditlar va muammoli kreditlar bir xil ta’riflarda hisoblanishi kerak. Ko‘rsatkichlar milliy valyutada, inflyatsiyadan tozalangan dinamikada va imkon qadar YAIMga nisbatan ham e’lon qilinsa, mamlakatlararo taqqoslash sifati oshadi.

2. KO‘B uchun ajratiladigan kreditlarni alohida hisobga olish. Mikromoliya tashkilotlari hisobotlarida kreditlar kamida uch guruhga ajratilishi maqsadga muvofiq: (a) iste’mol maqsadidagi

kreditlar; (b) o‘zini o‘zi band qilish va yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyati uchun kreditlar; (c) ro‘yxatdan o‘tgan mikro va kichik korxonalarga berilgan kreditlar. Kredit maqsadi qarz oluvchining huquqiy maqomidan alohida ko‘rsatilishi lozim, chunki jismoniy shaxs nomiga rasmiylashtirilgan kredit tadbirkorlik uchun ishlatilishi mumkin, lekin har bir jismoniy shaxs krediti biznes moliyalashtirishi hisoblanmaydi. Ushbu ajratish mikrokreditlashning KO‘Bga yo‘naltirilgan real ulushini aniqlash imkonini beradi.

3. Biznes sikliga mos va diversifikatsiyalangan kredit mahsulotlarini rivojlantirish. Mikromoliya tashkilotlari kredit mahsulotlarini KO‘B faoliyatining tarmoq xususiyatlariga moslashtirishi kerak. Savdo va xizmat ko‘rsatish subyektlari uchun qisqa muddatli aylanma mablag‘ kreditlari, qishloq xo‘jaligi uchun mavsumiy to‘lov jadvali, uskunalar xaridi uchun mikrolizing, yetkazib beruvchilar hisob-fakturalari asosidagi moliyalashtirish va tushumga moslashuvchan to‘lov yechimlari ko‘rib chiqilishi mumkin. Kredit muddati va to‘lov davriyligi biznesning pul oqimiga mos bo‘lishi qarz oluvchining to‘lov intizomini qo‘llab-quvvatlaydi; bunda qarzning umumiy qiymati va risklar oldindan ochiq ko‘rsatilishi shart.

4. Kreditning to‘liq qiymatini ochiqlash va mas’uliyatli kreditlashni kuchaytirish. Qarz oluvchiga nominal foiz stavkasidan tashqari barcha komissiyalar va majburiy to‘lovlarni qamrab oluvchi umumiy kredit qiymati tushunarli shaklda taqdim etilishi zarur. Kredit ajratish jarayonida daromad va pul oqimlarini baholash, mavjud qarz majburiyatlarini tekshirish, qarz yuki bo‘yicha ehtiyotkor mezonlarni qo‘llash hamda bir nechta tashkilotdan bir vaqtning o‘zida qarz olish holatlarini aniqlash muhim. Moliyaviy savodxonlik bo‘yicha qisqa maslahatlar hamda kredit shartlarini sodda tilda tushuntirish qarz oluvchining ongli qaror qabul qilishiga yordam beradi. Bu talablar kreditdan foydalanishni asossiz cheklash emas, balki qarzning qaytarilishi va iste’molchi huquqlarini himoya qilishga qaratilishi lozim.

5. Portfel sifati va bozor konsentratsiyasi bo‘yicha risk nazoratini takomillashtirish. Nazorat organlari hamda mikromoliya tashkilotlari muammoli kreditlar dinamikasini, kechiktirilgan to‘lovlar ulushini, qayta tuzilgan kreditlarni, bir qarz oluvchi yoki tarmoq bo‘yicha yirik ekspozitsiyalarni va moliyalashtirish manbalari konsentratsiyasini muntazam kuzatishi lozim. Kredit portfeli tez o‘sgan davrlarda stress-testlar, kredit siyosatini qayta ko‘rib chiqish va ehtimoliy zararlar uchun yetarli zaxiralarni shakllantirishga alohida e’tibor berish kerak. Raqamli skoring modellari qo‘llanilganda ularning xatoliklari, ma’lumotlar sifati, shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi hamda ayrim mijoz guruhlariga nisbatan noxolis natijalar yuzaga kelishi ehtimoli ham nazorat qilinishi zarur.

6. KO‘Bni moliyalashtirishda kafolat va xususiy kapital ishtirokini uyg‘unlashtirish. Davlat ko‘magini barcha kreditlarga bir xil subsidiya berish shaklida emas, balki moliyalashtirishga kirishi cheklangan, lekin iqtisodiy jihatdan istiqbolli bizneslar uchun maqsadli vositalar orqali tashkil etish maqsadga muvofiq. Qisman kredit kafolatlari, tijorat banklari va mikromoliya tashkilotlari bilan birgalikda moliyalashtirish, donor mablag‘lari yoki rivojlanish institutlari resurslarini xususiy kapital bilan uyg‘unlashtirish mexanizmlari sinov tariqasida joriy qilinishi mumkin. Bunday dasturlarda qo‘shimcha ravishda yaratilgan kredit hajmi, jalb qilingan xususiy mablag‘lar, kredit portfeli sifati va korxonalarning keyingi faoliyati bo‘yicha o‘lchanadigan natijalar belgilanishi lozim.

7. Raqamli kanallarni kengaytirish bilan birga mijozlarni himoya qilish. Masofaviy ariza topshirish, raqamli identifikatsiya va avtomatlashtirilgan kredit baholash xizmatlardan foydalanishdagi vaqt hamda tranzaksiya xarajatlarini qisqartirishi mumkin. Biroq raqamli kanallarning kengayishi mijozning roziligi, ma’lumotlarning qonuniy ishlatilishi, kiberxavfsizlik va shikoyatlarni tezkor ko‘rib chiqish mexanizmlari bilan birgalikda rivojlanishi kerak. Raqamli tarixga

ega bo‘lmagan yoki norasmiy sektorda faoliyat yurituvchi tadbirkorlarni baholashda muqobil ma’lumotlardan foydalanish mumkin, lekin qarorlarning tushuntirilishi va noto‘g‘ri baholash ustidan shikoyat qilish imkoniyati saqlanishi lozim.

8. Dasturlar samaradorligini aniq indikatorlar orqali baholash. Davlat, moliyaviy tashkilotlar va rivojlanish institutlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan mikrokredit dasturlarida monitoring va baholash tizimi dastur boshlanishidan oldin belgilanmog‘i kerak. Asosiy indikatorlar qatoriga KO‘Bga yo‘naltirilgan kreditlar ulushi, birinchi marta rasmiy kredit olgan tadbirkorlar soni, qishloq hududlariga va ayollar yoki yoshlar boshqarayotgan bizneslarga yetib borish, kreditdan keyingi korxona tushumi, bandlik, faoliyatni davom ettirish darajasi, kredit qiymati hamda muammoli kreditlar ulushi kiritilishi mumkin. Natijalar faqat ajratilgan mablag‘ hajmi bilan emas, boshlang‘ich holat va mos taqqoslash guruhi bilan solishtirilganda dasturlarning haqiqiy qo‘shimcha samarasi yaxshiroq baholanadi.

Tadqiqot cheklovlari va kelgusi izlanishlar

Tadqiqotning asosiy cheklovi — to‘rtta mamlakatda mikromoliya bozorini tavsiflovchi indikatorlarning qamrovi va ta’riflari bir xil emasligidir. Ayrim mamlakatlar bo‘yicha yillik ajratilgan kreditlar oqimi, boshqalarida esa ma’lum sanadagi kredit portfeli qoldig‘i mavjud; shuningdek, mikromoliya faoliyatiga kiritilgan tashkilotlar turlari ham farqlanadi. Shu sababli ushbu tahlil rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlash va xavf-xatarlarni ko‘rsatishga xizmat qiladi, biroq mikrokreditlashning KO‘B o‘sishiga sababiy ta’sirini yakuniy baholash uchun yetarli emas. Kelgusidagi izlanishlarda mamlakatlar bo‘yicha taqqoslanadigan yillik ma’lumotlarni kengaytirish, inflyatsiya va aholi soni ta’sirini hisobga olish, biznes maqsadidagi kreditlar ulushini ajratish hamda korxona darajasidagi ma’lumotlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Yetarli kuzatuvlar mavjud bo‘lganda mikrokredit olishdan oldingi va keyingi natijalarni taqqoslash, mos nazorat guruhlarini shakllantirish yoki panel ma’lumotlar asosidagi modellarni qo‘llash mikrokreditlashning bandlik, tushum, mehnat unumdorligi va biznesning yashab qolishiga ta’sirini ishonchliroq baholashga yordam beradi.

Yakuniy umumlashtirish

Umuman olganda, Markaziy Osiyoda mikrokreditlash bozori kengayayotgani uni KO‘Bni moliyalashtirishning muhim qo‘shimcha kanali sifatida rivojlantirish imkonini yaratadi. Ushbu imkoniyatning barqaror iqtisodiy natijaga aylanishi kreditlarning qanchalik tez o‘sishidan ko‘ra, mablag‘larning real biznes ehtiyojlariga yo‘naltirilishi, kredit shartlarining shaffofligi, mas’uliyatli qarz berish, portfel sifati va natijalarni muntazam baholashga ko‘proq bog‘liq. Shuning uchun mikrokreditlash siyosatining asosiy maqsadi kredit hajmini shunchaki oshirish emas, balki moliyaviy inklyuziyani chuqurlashtiradigan, KO‘Bning ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish salohiyatini mustahkamlaydigan hamda qarz oluvchilar va moliyaviy tashkilotlar barqarorligini birgalikda ta’minlaydigan tizimni shakllantirishdan iborat bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. [1] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Mikrokredit tashkilotlarining konsolidatsiyalashgan balansi [Elektron manba]. URL: https://cbu.uz/en/statistics/credit/426510/ (murojaat sanasi: 10.10.2026).
2. [2] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Mikromoliya tashkilotlarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida: 2024-yil 1-dekabr holatiga statistik ma’lumotlar [Elektron manba]. URL: https://cbu.uz/uz/statistics/credit/2060542/ (murojaat sanasi: 10.10.2026).

3. [3] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Mikromoliya tashkilotlarining konsolidatsiyalashgan balansi: 2024-yil 1-dekabr holatiga [Elektron manba]. URL: https://cbu.uz/en/statistics/credit/2060576/ (murojaat sanasi: 10.10.2026).

4. [4] National Bank of Kazakhstan. Financial Stability Report of Kazakhstan 2024. Astana, 2025 [Electronic resource]. URL: https://nationalbank.kz/file/download/114475 (accessed: 10.10.2026).

5. [5] National Bank of the Kyrgyz Republic. Annual Report 2024. Bishkek, 2025 [Electronic resource]. URL: https://www.nbkr.kg/DOC/03072025/000000000064903.pdf (accessed: 10.10.2026).

6. [6] National Bank of the Kyrgyz Republic. Financial Sector Stability Report 2024. Bishkek, 2025 [Electronic resource]. URL: https://www.nbkr.kg/DOC/29082025/000000000065463.pdf (accessed: 10.10.2026).

7. [7] National Bank of Tajikistan. Brief overview of the results of the banking system in 2024 [Electronic resource]. 2025. URL: https://nbt.tj/en/news/568091/ (accessed: 10.10.2026).

8. [8] Banerjee, A., Karlan, D., & Zinman, J. Six Randomized Evaluations of Microcredit: Introduction and Further Steps. American Economic Journal: Applied Economics. 2015. Vol. 7, No. 1. P. 1–21. https://doi.org/10.1257/app.20140287.

9. [9] Beck, T. Microfinance: A Critical Literature Survey. Independent Evaluation Group Working Paper No. 2015/4. Washington, DC: World Bank Group, 2015. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/588931467993754857 (accessed: 10.10.2026).

10. [10] Kersten, R., Harms, J., Liket, K., & Maas, K. Small Firms, Large Impact? A Systematic Review of the SME Finance Literature. World Development. 2017. Vol. 97. P. 330–348. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.04.012.

11. [11] Asian Development Bank. Asia Small and Medium-Sized Enterprise Monitor 2024: Designing an MSME Ecosystem for Resilient Growth in Asia and the Pacific. Manila: Asian Development Bank, 2024. https://doi.org/10.22617/SGP240536-2.

12. [12] International Monetary Fund. Financial Access Survey (FAS) [Dataset]. IMF Data. URL: https://data.imf.org/Datasets/FAS (accessed: 10.10.2026).

13. [13] World Bank. Enterprise Surveys: Methodology [Electronic resource]. URL: https://www.enterprisesurveys.org/en/methodology (accessed: 10.10.2026).

14. [14] International Finance Corporation. MSME Finance Gap: Assessment of the Shortfalls and Opportunities in Financing Micro, Small and Medium Enterprises in Emerging Markets. Washington, DC: IFC, 2017. URL: https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doclink/2018/msme-finance-gap-report.pdf